

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР
АКАДЕМИЯСИ МИНТАҚАВИЙ БЎЛИМИ
ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ**

**ХОРАЗМ МАЪМУН
АКАДЕМИЯСИ
АХБОРОТНОМАСИ**

Ахборотнома ОАК Раёсатининг 2016-йил 29-декабрдаги 223/4-сон қарори билан биология, қишлоқ хўжалиги, тарих, иқтисодиёт, филология ва архитектура фанлари бўйича докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган

2022-4-2

**Вестник Хорезмской академии Маъмуна
Издается с 2006 года**

Хива-2022

Бош муҳаррир:*Абдуллаев Икрам Искандарович, б.ф.д., проф.***Бош муҳаррир ўринбосари:***Ҳасанов Шодлик Бекпўлатович, к.ф.н., к.и.х.***Тахрир хайати:**

<i>Абдуллаев Икрам Искандарович, б.ф.д., проф.</i>	<i>Садуллаев Азимбой, ф-м.ф.д., акад.</i>
<i>Абдуллаев Баҳром Исмоилович, ф-м.ф.д.</i>	<i>Салаев Санъатбек Комилович, и.ф.д., проф.</i>
<i>Абдуллаев Рашид Бабажонович, тиб.ф.д., проф.</i>	<i>Сапарбаева Гуландам Машариповна, ф.ф.ф.д.</i>
<i>Абдуҳалимов Баҳром Абдурахимович, т.ф.д., проф.</i>	<i>Сапаров Каландар Абдуллаевич, б.ф.д., проф.</i>
<i>Аимбетов Нагмет Каллиевич, и.ф.д., акад.</i>	<i>Сирожов Ойбек Очилович, с.ф.д., проф.</i>
<i>Бабаджанов Хушнот, ф.ф.н., проф.</i>	<i>Сотипов Гойипназар, к/х.ф.д., проф.</i>
<i>Бекчанов Даврон Жуманазарович, к.ф.д.</i>	<i>Тожибаев Комилжон Шаробитдинович, б.ф.д., академик</i>
<i>Буриев Хасан Чутбаевич, б.ф.д., проф.</i>	<i>Холлиев Аскар Эргашевич, б.ф.д., проф.</i>
<i>Давлетов Санжар Ражабович, тар.ф.д.</i>	<i>Холматов Бахтиёр Рустамович, б.ф.д.</i>
<i>Дурдиева Гавҳар Салаевна, арх.ф.д.</i>	<i>Чўпонов Отаназар Отожонович, ф.ф.д., доц.</i>
<i>Дўсчанов Бахтиёр, тиб.ф.д., проф.</i>	<i>Шакарбоев Эркин Бердикулович, б.ф.д., проф.</i>
<i>Ибрагимов Бахтиёр Тўлаганович, к.ф.д., акад.</i>	<i>Эрматова Жамила Исмаиловна, ф.ф.н., доц.</i>
<i>Жуманиёзов Зоҳид Отабоевич, ф.ф.н., доц.</i>	<i>Эшчанов Рузумбой Абдуллаевич, б.ф.д., доц.</i>
<i>Кадирова Шахноза Абдухалиловна, к.ф.д., проф.</i>	<i>Ўразбоев Ғайрат Ўразалиевич, ф-м.ф.д.</i>
<i>Қутлиев Учқун Отабоевич, ф-м.ф.д.</i>	<i>Ўрозбоев Абдулла Дурдиевич, ф.ф.д.</i>
<i>Ламерс Жон, к/х.ф.д., проф.</i>	<i>Ҳажиева Мақсуда Султоновна, фал.ф.д.</i>
<i>Майкл С. Энжел, б.ф.д., проф.</i>	<i>Ҳасанов Шодлик Бекпўлатович, к.ф.н., к.и.х.</i>
<i>Мирзаев Сирожиддин Зайниевич, ф-м.ф.д., проф.</i>	<i>Худайбергана Дурдона Сидиқовна, ф.ф.д., проф.</i>
<i>Рахимов Раҳим Атажанович, т.ф.д., проф.</i>	
<i>Рашидов Негмурод Элмуродович, б.ф.н., доц.</i>	
<i>Рўзбоев Рашид Юсупович, тиб.ф.д., проф.</i>	
<i>Рўзметов Бахтияр, и.ф.д., проф.</i>	

Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси: илмий журнал.-№4-1 (88), Хоразм Маъмун академияси, 2022 й. – 330 б. – Босма нашрнинг электрон варианты - <http://mamun.uz/uz/page/56>

ISSN 2091-573 X

Муассис: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси минтақавий бўлими – Хоразм Маъмун академияси

**МУНДАРИЖА
ТАРИХ ФАНЛАРИ**

Murodov H.S. Mustaqillikning dastlabki yillarida turizmni rivojlantirish huquqiy asoslarining yaratilishi va tashkiliy jihatlari	6
Turdiyev I.U. XV- asr oxirida Qozog'iston dashtlaridan kelgan dashti-qipchoq o'zbeklari	11
Umbarova N. Qashqadaryo Qo'ng'irotlarining qadimdan qolgan qadriyatlari	13
Yusupov H. Xi va madrasalarida mudarrislar faoliyati	16
Абдуллаев У. Ўрта Осиё халқларининг оила – никоҳ муносабатлари тарихидан	18
Азаматова Г.Б. Меҳнат миграциясида хотин-қизлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг халқаро ва миллий ҳуқуқий асослари	23
Алманов Қ. Бахмал тумани ўзбек ва қирғизларининг оилавий маросимларида исломгача мавжуд диний урф-одатларнинг кўринишлари	27
Бегалиева Д.Э. “Хива хонлари Кўринишхона” сидаги расмий қабул маросимлар	30
Бобоев Ф.С. Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши курашнинг кучайишида сайлов тизимининг таъсири	33
Бобожонова Ф.Х. XX аср бошларида Бухоро амирлигида таълим тизимини ислоҳ қилиш ҳаракатлари	35
Васиева Д.И. Ўзбекистонда олий таълим тизимини янги босқичга кўтариш ва самарадорлигини оширишнинг истикболлари	39
Жуманазаров Х. Шарқ табобатида табиб тушунчаси ва фаолияти	41
Жураев И. XX – XXI аср бошларида Мирзачўл воҳаси маҳаллий аҳолисининг этник таркиби ва тил хусусиятлари	45
Инобатов А.Б. Деҳқон хўжаликларида грек ёнғоғини етиштириш имкониятларини ривожлантиришнинг ўрни ва аҳамияти	50
Курбанова З.И. Влияние Аральского экологического кризиса на одно их традиционных занятий каракалпаков - скотоводство	54
Курбанова М.Б. Марказий Осиё халқлари моддий маданиятида “Наврўз гўжа” анъанавий таоми таҳлили	57
Махмудов Б.З. Темурийлар даврида фан ва маданиятга бўлган эътибор	59
Мирзаев Б.М. Хоразмлик адиб – Қосим ибн Хусайн фаолиятига назар	62
Мубинов М.А. Внешнеполитическая деятельность Бухарского эмирата	64
Отегенов Х.М., Торениязов Ж.Е. XIX асрдаги Амударёнинг чап соҳили бўйларидаги кўрғон-шаҳарлар	67
Рахимов А.Э. Қарши магистрал каналининг қурилиш тарихи ва насос станциялари	70
Сатимов Б. Хоразм воҳаси оғир қурулланган отлиқ аскарлар – ктафрактарийлар вужудга келган ҳудуд сифатида	73
Холиқов Г.Ж. Ўзбекистонда аҳоли саломатлиги йўлида халқаро ташкилотлар билан ҳамкорлик	76
Холмўминов М., Қолқанатов А. Хотин-қизларни маданий-маърифий соҳага жалб қилишда клубларнинг ўрни	78
Ҳамидова М.Х., Мирзаев Ш.Р. Бухоро тарихий мажмуаларининг янгиланиши йўлида	85
Юсупов Ш.Х. Амир Темур ва Темурийлар давридаги Хоразм шаҳарсозлик маданияти тараққиётининг ёзма манбалар асосида археологик жиҳатдан ўрганилиши	88
Юсупова Р.Қ. Қашқадарё вилояти тўй маросимлари хусусида	90
ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ	
Akramova N.M. Word-formation models in network sociolect in the speech of english-speaking youth	95
Aslonova N.M., Djumaniyazova Z.N. A review of German grammar tenses	97
Atadjanova M.A. O'zbek, rus va ingliz tillarida pedagogik terminologiyaning struktur - semantik tahlili	98
Farmonova Sh. Linguocultural analysis of phraseological expressions of human emotional state in English	101
G'afforov A. Qiyoslash mazmunini ifodalagan ergash gapli qo'shma gaplarning shakllanishi	103
Hamdamov U. Oybekning simvolistik she'rlari xususida	105
Jumaniyazov A.J., Polvanova N.M., Allaberganova F.I. Son komponentli aniqlovchili (attributiv) qo'shma so'zlarning leksik-semantik tahlili	108
Karimova Y., Radjapova F. F.Nitshening “Zardusht tavallosi” asarining o'zbek tiliga tarjimasida so'z qo'llash mahorati	110
Kosimov A. Metaforaning o'rganilishiga doir yondashuvlar	114
Madaminova Q.A., Djumaniyazova Z.N., Urinova M.S. Lexicology: the process of loan creation in the English language	116
Mirhaydarova N. The semantic field of the category "spirituality" in russian and uzbek	118
Muslixiddinova R., Yarashova N.J. Sadridin Ayniyning “Doxunda” asarida qo'llanilgan maqollarning semantik tadqiqi	120
Mutalov D. O'zbek va turk tillarida nutq fe'llarining qiyosiy tadqiqi	122
Nishonov U.I. Research of translation problems scientifically-technical terminology	124
Nurova Yu.U. Jahon tilshunosligida etnolingvistikaning nazariy tadqiqi	126
Pulatova D.D. Murojaat shakllarining yoshga ko'ra xoslanishi	129
Pulatova M.T. Ibn Arabshohning “Ajoyib al-maqdur fi axbori at-Taymur” asarida Amir Temur obrazi	133
Rahimova B.B. Ezgulikni madh etuvchi doston	135

Rahmatullayeva N.E. Lingvokulturologiya – tilshunoslikning yangi yo‘nalishi	138
Sabirova Z. Globalashuv hodisasi va adabiy tafakkur	139
Saidova H.H. Turkiy mifologiyada ko‘k tangri dini va uning bosh ilohi tangri obrazi	142
Sayfullayev B.D. Development of bilateral political relations between Uzbekistan and India	144
To‘raeva B.B. Badiiy makon konsepsiyasining struktur-semantik mohiyati	146
Tolibova N.N. History of the study of english phraseological units	150
Turayeva X. Ethel Lilian Voynichning inqilobchi qahramon obrazlar yaratishdagi mahorati	153
Valiyeva N.A. Xitoy tili frazeologik birliklarida “tinchlik” subkonsepti	155
Xalimova N.A. XX asr o‘zbek hikoya va qissalarining ingliz tiliga tarjimalarida badiiy mahorat masalalari	158
Xusinova Sh.X. The notion of nicknames are as an anthroponomical unit in onomastics of the uzbek language	161
Абдуллаева Н., Рахмонова Ф. Сонетда образ намоён бўлиши	163
Акбарова М., Кадымова Д.Р. Художественный мир Н.В. Гоголя – родник русской прозаической литературы	165
Артикова З.З. Хитой тилида 把 “bǎ” жамловчи ном ҳисоб сўзининг ривожланиши, эволюцияси	168
Вахитов Ю.С. Поэтические маски Николая Олейникова	171
Гафуров Б.З. Формы глагола как важный компонент в рекламном тексте медицинских услуг и фармацевтических продуктов	173
Гафурова Н.И. Қурилишга оид термин ва таржима қилиш масаласига оид	176
Даниева М.Дж. Матн мундарижасида жамланадиган ахборотларни шакллантиришда сўз бирикмаларининг улуши	178
Зарипова Р. Эркин Воҳидовнинг таржимонлик маҳорати	181
Исмоилова Ш., Усманова Н.К. Литературная сказка - это жанр авторского фантастического литературного произведения	185
Курбанова М.М. “Гекльберри Финн саргузаштлари” романидаги сюжет ва конфликт ҳақида баъзи мулоҳазалар	190
Муминов М.Т., Нархожаева Н.А. Лингвокультурологический аспект русских и узбекских сказок	193
Олимова Х.В. Сўзларнинг грамматик хусусиятларини аниқлашда таснифий белгиларининг аҳамияти	195
Орипова Г.М., Юнусалиева Г.А. Мустақиллик даври лирикасидаги шаклий-мазмуний янгиланишлар	197
Ражабов Ф. Бўрон Бек Аслон ижодида инсонпарварлик ғояларининг ифодаланиши	200
Расулова Г.К. Айрис Мёрдокнинг «Тузокда» романида сюжет ва унинг бадий-эстетик функциялари	203
Рахимов З.А. “Кўхна дунё” романида бадий нутқ ва қаҳрамон талқини	206
Рахманова А.Х. Особенности исламской цивилизации в рецепции Бунина	208
Рофеева Ш.Д. Понятие “знание” в семантике английских и узбекских фразеологизмов	211
Рустамова Г.Б. Халқ достонларида дарахтлар билан алоқадор образларнинг семантик серкирралиги	213
Ўрозбоев А., Раҳманов Р. Хоразм Маъмур академияси электрон кутубхонаси: яратиш ва ишлаш тамойиллари	216
Усманова С.С. Бадий адабиётда психологизм етакчи тасвир усули сифатида	221
Файзиханова Л.А. Эстетические взгляды Н.Г. Чернышевского	224
Хайдаров И.Т. Сугурта терминларининг шаклланишида синтактик муносабатлар	228
Шербёкова Г.Я. Никоҳ тўйи кўшиқларида келин ва куёв образларининг бадий тавсифланиши	232
Эшгўхтарова Б.Б. Инглиз ва ўзбек тилларида “head/бош” концептини ифода этувчи фразеологик бирикларнинг уникал хусусиятлари	235
Ярашова Н. Болалар адабиётда маъно кўчишининг лингвокогнитив аспекти	238
ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ	
Abdunazarova I.M. Interactive technologies in teaching English language	242
Adilova F.O. Tyutoring faoliyati va o‘qituvchining faoliyati, gurux rahbari o‘rtasidagi farq	243
Akhmedova A.A. Psychological factors in foreign language teaching	246
Amirqulov J.Ch. Futbol o‘yinida hujum turlari va qo‘llanilishi	248
Atabaeva N.Dj. The ways of increasing students' motivation in learning the English language	250
Azizova M.A. Teaching listening in ESP classes	252
Begizova M. Creative-organizational model of professional training of the future teachers	254
Boltaeva D.B. Developing intercultural communication competence in students	256
Dehqonova S. Pedagogical approach in educating youth on the basis of spiritual heritage	259
Ergashev M., Baxromova A. Teaching vocabulary in gifted preschool children through non-traditional methods	261
Ergashev M., Mahkamova M. The role of children’s literature in learning languages	262
Isaqova Z., Ikramova M., Bo‘tayev A. Texnologiya fani o‘qituvchisining o‘quv jarayonidagi ta’sirchanligi va kasbkorlik sifatleri	264
Ismailova R., Kulijanov U., Khabibrahmanova D. Modern methods in teaching foreign languages	266
Kattaboeva D.K. Language learner’s autonomy in english language learning process	270
Khudoykulova U.A. Innovative approaches to teaching Russian	272
Kushmatova D.E., Khakimova H.Kh. Postulates for a healthy lifestyle in Abu Ali Ibn Sina’s canon of medicine	273
Makulov Sh.Z. Involving students in sports clubs in higher education institutions	275
Mamatov Sh.N. Rivojlangan shaxsni shakllantirishda jismoniy madaniyat va sportning ijtimoiy ahamiyati	276

Mirsagatova P.A. Qurilish terminologiyasining turdosh fanlar terminologiyalari bilan o'zaro bog'liqligi va umumiy terminologiya bazasini shakllantirishi	278
Mirzayeva S.R., Rahmonberdiyeva S.A. Developing listening and critical thinking skills by literary works for B2 level learners	280
Najmutdinova G. Teaching English in technical universities	282
Parpieva M.M. Education of students in the spirit of patriotism in teaching the russian language	283
To'raqulov I. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini rivojlantirish usullari	285
Yaxshiboyev Z.A. Jismoniy tarbiya tizimida yengil atletikani o'rni	287
Zakirova Z.Z. The impact of case studies in developing students' critical thinking skills in EFL classroom settings	290
Ахмедова М.Э. ОТМ филологик таълимда ўқув топшириқларини такомиллаштиришнинг педагогик-дидактик ва прагматик хусусиятлари	291
Жаббаров О. Алкоголизм, инсон хулқ-атворининг жиддий муаммоси	295
Кодирова Ш.С. Инглиз тилига ўқитишда тўғри талаффузга ўргатиш кўникма ва малакаларини шакллантириш	297
Қаршиева Д.Р., Асатуллаев А.Н. Соғлом турмуш тарзини шакллантиришнинг педагогик асослари	298
Маматқулова М., Усманова Н.К. Стихovedческие методические аспекты изучения лирики в школе с нерусским языком обучения	301
Мулладжанов У.А. Ёшларга соғлом турмуш тарзини шакллантиришда жисмоний тарбия ва спортнинг ўрни	304
Муратова Г.С., Очиллова Н.Р. Хавфсизлик соҳасида “Ҳаёт хавфсизлиги асослари” қондаларини ўқитишнинг самарадорлиги	306
Рашидова З.Х. Маданият ва санъат соҳаси педагогикасида ижодий ишлаб чиқаришнинг моҳияти	308
Рўзиева К.Я. Немис тили дарсларида бўлғуси кадрларни инновацион фаолиятга тайёрлашнинг айрим педагогик жиҳатлари	312
Рузметова Д. А. Нофилологик олий ўқув юрти талабаларига потенциал лексикани ўргатишнинг лингводидактик муаммолари	314
Суюндиков Н.С., Ахмедова Т.Б. Латин тили грамматикаси ва лексикасини ўқитишда инновацион таълим технологисини қўллаш	317
Тоштемирова Н.Д. Оналик ва болаликни муҳофаза қилишда “соғлом авлод учун” хайрия фондининг ўрни	319
Усманова Г.Т. Роль интерактивной доски при обучении иностранному языку	321
Хамидова Х.Ш. Использование CLIL- метода при изучении иностранного языка в неязыковых вузах	324
Хаятова Н.И. Инновационные подходы в достижениях новых результатов в обучение французского языка	326

rather than linguistic skills). Contents may range from everyday issues to high-content cases requiring in-depth subject-matter knowledge. The more complex the case is, the more specific the knowledge and the more specialized the language students will need. High-context cases are therefore suitable for learners who have sufficient proficiency in English and specialized knowledge about the subject.

Here are general guidelines and steps for implementing a case study:

1. The situation should be described and be given in a narrative form.

2. Following questions should be addressed: Who are the main characters and what are their roles? What are the key problems and issues? What background information and relevant facts do others need to know to understand the case?

3. The case – the story should be coherent. There should be sufficient arguments so that the story will sound adequate. The relationship between cause and effect in the events must be clear, and the order of events must be easy for a reader to follow.

4. Paragraphs should be used to structure the information. One aspect of the story should be limited to the discussion in each paragraph and backed up with details. When it is necessary to discuss another aspect, it is recommended to start with a new paragraph.

The case-study method usually involves the following steps:

1. The teacher introduces the situation and, if necessary, relevant vocabulary.

2. Students discuss possible solutions, usually in small groups.

3. Students present and justify the solutions, usually with the whole class.

4. Everyone participates in a feedback session, typically led by the teacher.

5. Students reflect on the case study itself and on the procedure. The duration of each step, particularly the reading and discussion stages, depends on the length and complexity of the case study.

The following issues should be considered before applying case studies:

1. The case study should be realistic and complex enough with sufficient facts and background information, and with the provision of essential supporting documents to solve the case.

2. The manner how solutions will be presented—through whole-class discussions, with presentations, or in a final report should be clearly stated.

3. The cases should correspond to students' linguistic competence, prior knowledge and motivation so that they will be able to understand the language and situation itself reflected in the case.

4. The assessment criteria should be introduced in advance highlighting what skills will be assessed.

In conclusion, when a case study method is implemented in the EFL classroom one can witness that students will be able to develop their linguistic skills alongside with their critical thinking skills. They will be exposed to cognitive skills such as analyzing, synthesizing, arguing, evaluating and formulating through a cognitive approach to teaching. In addition, the teachers should be aware of the ways of implementing case studies in EFL classroom and giving feedback to the learners' responses.

REFERENCES:

1. Bromley, D.B. (1986) *The Case-Study Method in Psychology and Related Disciplines*. (Chichester, England: Wiley)
2. Giancarlo, C. A., & Facione, P. A. (2001). A look across four years at the disposition toward critical thinking among undergraduate students. *The Journal of General Education*, 50(1), 29–55.
3. Youngblood, N., & Beitz, J. M. (2001). Developing critical thinking with active learning strategies. *Nurse Educator*, 26(1), 39–42.
4. <https://www.teachhub.com/teaching-strategies/2014/09/teaching-strategies-to-promote-critical-thinking/>

УЎК 37.02

ОТМ ФИЛОЛОГИК ТАЪЛИМДА ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК-ДИДАКТИК ВА ПРАГМАТИК ХУСУСИЯТЛАРИ

М.Э. Ахмедова, п.ф.н. доцент, Тошкент тиббиёт академияси, Тошкент

Аннотация. Мақолада олий филологик таълим тизимининг она тили ўқитиши методикасида ўқув топшириқларидан фойдаланишнинг мавжуд ҳолати, ўзбек тили ўқитиши методикаси машғулотларида савол, машқ ва топшириқларнинг берилиши таҳлилий ўрганилди, шунингдек, ўқув топшириқларини дидактик ва назарий жиҳатдан такомиллаштириши бўйича олиб борилган тадқиқотлар таҳлил қилинди.

Калит сўзлар: дидактик, назарий- педагогик ёндашувлар, олий таълим, ўзбек тили ўқитиши методикаси, замонавий ўқитиши талаблари, ўқув топшириқлари, лингводидактик компетенция

Аннотация. В статье анализируется современное состояние использования учебных заданий в методике обучения родному языку системы высшего филологического образования, вопросы,

упражнения и задания в методике обучения узбекскому языку, а также исследования по дидактическому и теоретическому совершенствованию обучающих задач.

Ключевые слова: дидактический, теоретико-педагогический подходы, высшее образование, методика обучения узбекскому языку, современные требования к обучению, задания, лингводидактическая компетенция.

Abstract. The article analyzes the current state of the use of educational tasks in the methodology of teaching the native language of the system of higher philological education, questions, exercises and tasks in the methodology of teaching the Uzbek language, as well as research on the didactic and theoretical improvement of educational tasks.

Key words: didactic, theoretical and pedagogical approaches, higher education, methods of teaching the Uzbek language, modern learning requirements, assignments, linguodidactic competences

Ўзбекистонда ҳам олий таълим тизимида модул-кредит тизимига ўтиш жараёнлари кечмоқда. Бунга тайёр бўлиш учун талабаларда мустақил ишлаш кўникмаларини ривожлантириш зарур. Тилшунослик фанлари, она тили ўқитиш методикаси компетенциявий ёндашувга асосланмоқда, дарс жараёнида лингвистик компетенцияларни шакллантириш нутқий компетенцияларнинг ривожланишига олиб келиш кўзда тутилмоқда. Халқаро тажрибалар асосида тил ўрганишга қўйилган аниқ талаблар орқали (тинглаб тушуниш), (гапириш), (ўқиш) ва (ёзиш) малакалари шакллантирилади. Она тил ўқитишда мазкур ёндашувдан бироз ижодийроқ фойдаланиш мақсадга мувофиқ, бизнингча. Чунки талабалар тилнинг ташувчилари сифатида муайян нутқий кўникма ва малакаларга эга бўлган ҳолда мактабга келадилар. Талабаларда она тилидан (улар тининг ташувчилари бўлгани учун) баъзи кўникмаларгина шакллантирилади, асосан, улардаги мавжуд кўникмалар ривожлантирилади. Айниқса, бўлажак ўзбек тили ва адабиёти ўқитувчилари она тилда матн ёки суҳбатни тинглаб тушунади, ўқий олади, гапира олади ва ёза олади. Бундай вазиятда она тили ўқитиш методикасининг асосий вазифаси талабаларда эшитганларини *тўғри тушуна олиш*, *адабий тилда равон ва мантиқан изчил гапира олиш*, *матнни ўқиб тушуна олиш* ҳамда *тўғри ва мазмунли ёза олиш* кўникмаларини ривожлантириш лозим. Бу масъулиятли вазифани, албатта, такомиллаштирилган ўқув топшириқлари орқали амалга ошириш мумкин. Шу маънода филологик таълимда она тилида ўқув топшириқларини ишлаб чиқишнинг лингводидактик асосларини такомиллаштириш масаласи ниҳоятда долзарб ҳисобланади. «Таълим тўғрисида»ги Қонуннинг ҳаётга татбиқи шарофати билан ўзбек тилшунослигида она – ўзбек тили қурилиши европавий шаблонлар асосида формал талқин этиш асоратидан қутулиб, ҳозир жаҳон тилшунослари диққатига ҳам сазовор бўлаётган субстанциал таҳлил методологияси асосларига - том маънода ўзбекона таҳлил усулларига - тўла кўчирилди. Фанда тараккиётни белгиловчи ва давлатни, миллатни, бунёдкорларини жаҳонга машҳур қиладиган илмий мактабу йўналишлар тадқиқ манбаига янгича талқин этишнинг қатъий методологик тамойиллари асосида ёндашиш натижаси ўлароқ шаклланади ва ривожланади. Ҳозир ўқув-методик мажмуаларни янгилаш муносабати билан республикамызда олий таълим тизимида ўқитилаётган 50 дан ортиқ тиллар бўйича лингвистик талқинларни ўзбекона (субстанциал) талқин усулларига кўчириб, биринчидан, ўрта таълимда она тили қурилиши бўйича олиннадиган талқинлар билан олийгоҳда бериладиган талқинларни уйғунлаштиришга, иккинчидан, жаҳон тилшунослиги силсилагида ўзбек лингвистик мактаби ўрнини барқарорлаштиришга реал имкониятлар мавжуд. Бу олий филологик таълимда нутқий компетенцияни ривожлантиришга асосий эътибор қаратиш лозимлигини кўрсатади.

Нутқий қобилиятни ўзлаштириш муваффақияти мотивацион омиллар ва ўқувчининг умумий таълим кўникмаларини шакллантириш даражасига боғлиқдир. Нутқ нутқ аъзоларининг ҳаракати жараёнида пайдо бўлади. Руҳий ҳодиса бўлган тилнинг ифода воситалари нутқ ихтиёрига ўтгач, ҳақиқатга айланади. Демак, нутқ нутқ фаолиятининг маҳсулотидан, маълум шаклга киришидан иборат [1], "...яхши нутқ тузиш учун наҳв, аруз, мантик фанлари ҳамкорлигидан фойдаланиш зарур бўлади. Уларнинг бирортасига аҳамият бермаслик, булардан бирининг қондасининг бузилиши, қолган иккитасига таъсир қилмай иложи йўқ" [2].

М.Б.Эльконин концепциясига кўра, болани ривожлантириш жараёнида, аввало, фаолиятнинг мотивацион томонини, кейин эса техник жараённи ўзлаштириш амалга оширилиши керак. Шу билан бирга, олимлар қуйидаги омилларни ҳам ажратиш кўрсатадилар: ижтимоий-сиёсий (тилнинг давлатга ҳослиги, мактабда ўқиш мажбурияти); касбий қиймат (касбга ўқитиш давлат тилида олиб борилади); ижтимоий обрў, жамоавий масъуллиқ; коммуникатив (она тилида мулоқот қилиш зарурияти); ўз-ўзини тарбиялашга эҳтиёж, ўзини такомиллаштириш истаги билан боғлиқ сабаблар; утилитар (маълум ҳаётий манфаатларга эришиш воситаси сифатида тилни билиш зарурати);

хавотирланиш сабаблари (синфни орқага тортмаслик, паст баҳо олмаслик); она тили ва адабиёти ўқитувчисига хурмат мотиви.

Тил ташувчисининг шаклланиш даражасига таъсир килувчи психологик шартлар орасида лисоний қобилият алоҳида аҳмиятга эга. Шундай қилиб, тил ташувчисининг шаклланиши фақатгина мактаб таълими жараёни билан чекланиб қолмайди, балки инсоннинг бутун онгли ҳаётида давом этади. Кўпчилик замонавий олимлар “тил ташувчиси” тушунчасинининг тузилиш таркибига қуйидагиларни киритадилар:

- лингводидактик компетенцияси;
- нутқ компетенцияси;
- фан компетенцияси;
- прагматик компетенция;
- коммуникатив компетенция;

Интеллектуал доимий ривожланиш: руҳий жараёнлар (хотира - визуал ва эшитиш, фикрлаш – мавҳум ва мажозий, кузатиш, тасаввур – репродуктив ва ижодий); инсоннинг маънавий бойлиги – доимий маънавий ривожланиш, ахлоқий меъёрлар, аввало, мулоқот меъёрига риоя қилиш; тил анъаналарининг йиғилиб бориши. М.Неппнинг таъкидлашича, бола 2-3 ёшида она тили грамматикасини эгаллай бошлайди, чунки бошқа одамларнинг нутқини англаб, сўзлар комбинацияси ва жумлалар тузилишида онгости сезимлари орқали кодланган объектив қонуниятларни, кўплаб аждодларнинг тажрибасини қабул қилади. Одам онгида нутқи ривожланиши билан бир қаторда, онгостида мумкин бўлган ҳаракатларнинг ички режаси тузилади, муайян вазиятда амалга ошириладиган ҳаракатлар моделлари яратилади.

Л.С. Выготский, И.Я. Зимняя, А.А. Леонтьев, С.Л. Рубинштейнларнинг психологик тадқиқотлар таҳлили тил ташувчисини шакллантиришнинг муваффақияти она тилининг коммуникатив ривожланиш даражасига боғлиқлиги ҳақида гапиришга имкон беради. “Она тилининг коммуникатив ривожланиши” ибораси И.Я.Зимняянинг фикрича, қуйидагиларни таъминлайдиган мураккаб кўп қиррали ҳодиса сифатида кўриб чиқилиши керак:

- луғат ҳажми;
- нутқ қоидаларини эгаллашнинг моҳирлик даражаси;
- фикрини онгли равишда изчил баён қила олиш қобилияти, суҳбатдошининг репликаларига муносиб жавоб бера олиш, эшитганларига муносабат билдириш кўрсаткичларига эга бўлган оғзаки мулоқот шакллари билиш даражаси;

- кўрсаткичи ўқиш суръати бўлган ўқиш технологияси даражаси;
- ёзма нутқ кўникмаларини шакллантириш даражаси, когнитив қизиқишларини шакллантириш даражаси;

- умумий дунёқараш. Мазкур талабларни амалга ошириш учун она тили таълимида прагматик ёндашувга асосланган ўқув топшириқлар тизимини ишлаб чиқиш лозим. Бунинг учун турли нутқ вазиятга мос фикр ифодалаш имконини берувчи, ўзаро мулоқотнинг самарали бўлишига хизмат қилувчи когнитив-прагматик таълимнинг афзалликларини ўрганиб чиқиш керак бўлади. Мулоқот давомида одатда саволларга тўғри жавоб бергани учун ўқувчиларга рағбат ёки нотўғри жавоб берган тақдирда уларга дашном берилади. Дарсда ўқувчини савол беришга ундаш мумкинми, кўп ҳолларда бунга эътибор берилмайди, имконият яратилмайди. Ўқувчилар томонидан ўқитувчига савол берилса, аксарият ҳолатда рағбатлантирилмайди. Она тили машғулотларида ва бошқа фанларда ҳам ўқувчилар, асосан, жавоб берувчидир. Аслида ўқувчига кўпроқ савол беришни ўргатиш лозим. Мулоқот жараёнида жавоб саволнинг қандай берилганига боғлиқ бўлади. Фикрлаш қобилияти фақат саволларга жавоб бериш қобилияти билан эмас, балки уларни сўраш қобилияти билан ҳам белгиланади. Ўқувчиларда тўғри ва мантиқли савол бера олиш кўникмасини ҳосил қилиш зарур. Бу келажақда тўғри қарор қабул қиладиган фикрловчи кишиларни тарбиялаш учун жуда муҳимдир. Бу борада ғарб педагогикаси мўтадиллик, амалийлик ва эришувчанлик тамойилларига таянади. Прагматизм – таълимни ҳаётга яқинлаштириш, таълим мақсадларига амалда эришиш тарафдори бўлган фалсафий-педагогик йўналишдир. Прагматик фалсафа асосчилари Ч. Пиерз ва Жеймс идеализм ва материализмдан ташқарида турган янги фалсафани яратишни талаб қилишди. Дастлабки прагматистларнинг ғоялари америкалик файласуф ва педагог Д.Дьюин [3] томонидан ишлаб чиқилган.

Прагматик педагогика ҳаётдан олинган мақсадларни ҳимоя қилади. Америка мактаби прагматик таълим зарурлигини исботлай олган ва умумий аҳолининг тараққиёти ва манфаатларига мос келадиган таълим мақсадларини тақлиф қила олган. Таълим, Д. Дьюининг фикрича, инсонни ҳаётга тайёрлаш воситаси эмас, у ҳаётнинг ўзи. Тарбия одамларни бирлаштириши, ёшларни ижтимоий тинчлик ва тотувлик руҳида тарбиялаш лозим. Д. Дьюин таълим тизими ижтимоий

муҳитни яхшилаш, жамият турини инқилобий ўзгаришларсиз ўзгартиришнинг ҳал қилувчи воситаси сифатида намоён бўлади. Ўқув мақсадлари Д. Дьюининг услубий кўрсатмалари замонавий назариялар билан ҳамоҳанг. Бу назарийчиларнинг фикрларини умумлаштириб, прагматик педагогикани тарбиялашнинг умумий мақсади шахснинг ўз-ўзини тасдиқлаши, тан олиши, деган хулосага келиш мумкин. Унинг фикрига кўра, таълим ҳаётий муаммоларни қандай ҳал қилишни ўргатиши керак. Она тили таълимида ҳар бир машғулот орқали бериладиган савол, топшириқ ва машқлар ҳам худди шундай ўқувчининг ҳаётий муаммоларини ечишга йўналтириши лозим. Бу борада ўзбек тилшунослигида олиб борилётган тадқиқотлардан ҳам фойдаланиш лозим.

Прагматика (юн. *pragma, pragmatos*) тилшуносликнинг нутқда тил белгиларининг амал қилишини ўрганувчи соҳаси; бошқача айтганда, муайян белгилар тизимини ўзлаштириб, ундан фойдаланувчи субъектларнинг айна шу белгилар тизимига муносабатини ўрганувчи фан тармоғи. Прагматика ҳақидаги асосий ғоя америкалик олим Ч. Пирс томонидан ўртага ташланган; яна бир америкалик олим Ч. Моррис ушбу ғояни ривожлантирган ва «Прагматика» терминини семиотика бўлимларидан бирининг номи сифатида амалиётга киритган.

Прагматика инсоннинг ижтимоий фаолиятини ўзида камраб олувчи нутқ жараёни, муайян алоқа вазияти орқали намоён бўлади. Лингвистик Прагматика аниқ шакл, ташқи кўринишга эга эмас; унинг до-ирасига сўзловчи субъект, адресат, уларнинг алоқа-аралашувдаги ўзаро муносабатлари, алоқа-аралашув вазияти билан боғлиқ қўллаб масалалар ки-ради. Она тили таълимига, хусусан, ўқув топшириқларини такомиллаштиришга ёрдам берадиган жиҳати қуйидагиларда намоён бўлади: Масалан, баённинг ошқора ва яширин мақсадлари (фикрни етказиш, сўрок, буйруқ, илтимос, маслаҳат, ваъда бериш, узр сўраш, табриклаш, шикоят ва б.); нутқ тактикаси ҳамда нутқ одоби турлари; суҳбат, сўзлашиш қоидалари; сўзловчининг мақсади; сўзловчи томонидан адресатнинг умумий билим жамғармаси, дунёқараши, қизиқишлари ва б. хислатларига баҳо берилиши; сўзловчининг ўзи баён қилаётган хабарга муносабати кабилар савол бериш, топшириқ бажариш, умуман, ўзаро мулоқотда муҳим аҳамиятга эга [1].

Шу ўринда – машқ усуллари – ўқувчининг реал амалий ҳаракатларини таъминловчи, унинг ички муносабатини мужассамлаштирувчи, муносабатни моддийлаштирувчи, иккинчисига кўринадиган таъсирлар туридир. Машқ ва топшириқлар ёрдамида ўқувчиларнинг фаоллиги ташкил этилади ва унинг ижобий мотивлари (иштиёқ) (топшириқлар, талаблар, мусобақалар шаклида алоҳида ва гуруҳ фаолияти учун турли хил вазифалар, намуналар ва мисоллар кўрсатиш, муваффақиятли вазиятларни яратиш) рағбатлантирилади.

Ижодий тафаккур соҳибларини тарбияловчи дарснинг асосини фикрлашга йўналтирувчи ўқув топшириқлари ташкил қилади. Бундай замонавий дарс жавоб бериши керак бўлган умумий талаблар қуйидагилардан иборат:

1. Энг янги илмий ютуқлардан, энг яхши педагогик амалиётдан фойдаланиб, таълим жараёни савол-жавоб асосида дарс ташкил қилиш.
2. Дарсни ўқув топшириқларидан ўринли ва мақсадли фойдаланган ҳолда амалга ташкил қилиш.
3. Ўқувчиларнинг билиш фаолияти учун тегишли бўлган барча шарт-шароитларни яратиш, уларнинг қизиқишлари, майллари ва эҳтиёжларини ҳисобга олиб матнга ёки мавзуга ўқув топшириқлари ишлаб чиқиш.
4. Савол ва топшириқлар тузишда фанлараро боғланишларни эътиборда тутиш.

Хулоса сифатида, грамматика қоидалар эмас, она тилида матн билан ишлашга ўтиш, сўзнинг матндаги маъно товланишларини, талаффузи ва ёзилишини, матн муаллифи аслида нима демокчилигини англашга олиб борувчи савол ва топшириқлар тизимини яратиш, ўқувчининг адабиётга меҳр қўйишини таъминлайди, она тилининг бўй-у бастини кўради. Грамматик назариялар – қолиплардир, она тили уларга сиғмайди. Биз тилнинг нутқий имкониятларини кўрсатиб беришимиз керак, бу имкониятлар грамматика билан ўлчанмайди. Маълумки, ҳар бир дарс уч мақсадга эришишга қаратилган: ўргатиш, тарбиялаш ва ривожлантириш. Она тили таълимида, асосан, грамматик билимларни ривожлантириш назарда тутилди, Тўғри, грамматикасиз дарс ҳам, дарслик ҳам бўлмайди, бироқ меъёрида бўлиши керак. Тил ўрганишни мураккаб жараёнга айлантириб қўйганмиз, кабий малакалар алоҳида масала, нега она тили ўқитувчиларининг билими паст баҳоланмоқда, чунки биз нотўғри ўлчаямиз. ОТМ ўқитувчисидан фан тилшуносликнинг билим ва кўникмасини сўралмайди, аслида олимлар ҳам тилшуносликнинг кичкина бир соҳасини билади холос. Ўқитувчидан лингвистиканинг ҳамма соҳасини билишни талаб қилиш нотўғри, албатта.

Бугун ўқувчига ОТМга кириш учун она тили грамматикасидан тақдим этилаётган тест саволларига тадқиқотчи, тилшунослар ҳам қониқарли жавоб бера олмайди, чунки ўқув топшириқлари нотўғри шакллантирилган.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. С. Усмонов. Умумий тилшунослик. Тошкент, 1972, 144- бет.
2. Беруний. Танланган асарлар, N1 том, 64- бет. Кейинги кўчирмалар хэм ўша асарнинг 64- бетидан олинди.
3. Джон Дьюи. Общество и его проблемы John Dewey. The Public and its Problems. Denver, 1927. / Дж. Дьюи. Общество и его проблемы. — Перевод с английского: И. И. Мюрберг, А. Б. Толстов, Е. Н. Косилова. — М., 2002.
4. <https://qomus.info/encyclopedia/cat-y/yoldosh-uz/>

УЎК 316

АЛКОГОЛИЗМ, ИНСОН ХУЛҚ-АТВОРИНИНГ ЖИДДИЙ МУАММОСИ

О. Жаббарова, ўқитувчи, НавДПИ, Навоий

Аннотация. Алкоголь ва тамаки маҳсулотларининг салбий таъсирларидан инсонлар саломатлигини сақлашга қаратилган ҳуқуқий иқтисодий ва бошқа чора-тадбирларни кенг тарғиб этиши ҳозирги кунда долзарб ҳисобланади. Ушбу мақолада алкоголь ва тамаки маҳсулотларини организмга салбий оқибатлари ҳақида фикр мулоҳазалар юритилган.

Калим сўзи: алкоголь, касалликлар даражаси, ичкиликбозлик, жигарнинг алкогольли циррози, ақлий заифлик.

Аннотация. Актуальна широкая пропаганда правовых, экономических и иных мер, направленных на защиту здоровья человека от негативного воздействия алкогольной и табачной продукции. В данной статье рассматривается негативное влияние алкоголя и табачных изделий на организм.

Ключевые слова: алкоголь, заболеваемость, алкоголизм, алкогольный цирроз печени, умственная отсталость.

Abstract. Widespread propaganda of legal, economic and other measures aimed at protecting human health from the negative effects of alcohol and tobacco products is relevant. This article discusses the negative impact of alcohol and tobacco products on the body.

Key words: alcohol, morbidity, alcoholism, alcoholic liver cirrhosis, mental retardation.

Ҳозирги замонда алкоголизм муаммоси жиддий тус олган, ҳар йили ер юзиди миллионлаб одамлар алкоголизмнинг жиддий оқибатлари туфайли ҳаётдан кўз юмади. Алкоголикларда касалликлар даражаси икки-уч марта, соматик касалликлардан ўлим уч-тўрт марта кўп учрайди. Барча сабаблар туфайли ичкиликбозларнинг умр кўриши ўртача 12- 18 йилга камаяди. Ашаддий ичкиликбозлик оқибатида барча ички аъзолар зарарланади, айниқса, энг кўп учрайдиган касалликларга қуйидагилар киради: жигарнинг алкогольли циррози, алкоголь кардиомиопатияси, бош мия кон-томирлар атеросклерози, келгусида энцефалопатия ва ақлий заифлик ҳамда бошқа катор касалликлар алкогольдан захарланиш оқибатида келиб чиқади.

Бундан ташқари, ичкиликбозлик оилада, жамиятда ва давлатга бўлган муносабатларни издан чиқаради, бу нафақат мамлакат гепофондини бузиб, аҳоли саломатлик даражасини пасайтиради, балки жамиятга қарши иллат ҳисобланади. Албатта сурункали ичиш барча нуқтаи назардан қараганда ҳам организм учун ўта хавфли оқибатларга олиб келади, ичкиликбозликни тушунтириш ва оқлаш умуман мантиққа тўғри келмайди. Айниқса, ўсмирлар ва ёшлар, оила куриш арафасида турган инсонлар, бола яратиш даврида эркак ва аёллар, ҳомиладорлик, сурункали касалликлари мавжуд бўлган ҳамда жигар касалликларини бошидан ўтказган ва бошқалар умуман алкогольли ичимликларни истеъмол қилиши мумкин эмас. Алкогол истеъмол қилиш масаласи ўта мураккаб ва қарама-қаршиликлардан иборат. Афсуски, ичкиликбозлик, ароқ ва бошқа спиртли ичимликларнинг зарарлари ҳақида ОАВ орқали кенг тарғибот ишлари олиб борилишига қарамай, бу иллат қамаймаяпти, балки унинг миқдори аҳоли сони бошига ортиб бормоқда. Қадимдан маълум, “ман этилган мева доим шириш туюлади”, шунинг учун ушбу нозик масалага ўта эҳтиёткорлик билан ёндашиб, алкогольга нисбатан муносабатни ва хулқ-атвори ўзгартиришга ҳаракат қиламиз. Алкоголизм (ичкиликбозлик) ва алкогольни даврий истеъмол қилишни бир-биридан аниқ фарқлаш лозим.

Алкоголизм - бу касаллик, у махсус рухий касалларни даволаш тиб- биёт муассасаларида реабилитация қилинади. Даврий (эпизодик) алкоголь истеъмол қилишга маълум анъаналар, байрам ва бошқа тадбирлар, стрессни ёки чарчоқни енгиш ва бошқалар сабаб бўлиши мумкин. Ибн Сино ўз таълимотида: “Вино-маст одамнинг душмани, уни кам ичиш фойдали, ҳатто захарланишга қарши, кўп миқдорда захар. Уни ичиш ақлли одамларга мумкин, ахлоқларга ман этилади”. Тиббий нуқтаи назардан тавсия: “Вино (май, шароб)” кичик миқдорда дори, кўп миқдорда захарга айланади”